

A Legyen a Tiéd a félév dolgozata! versenyt Kocsis Adrienn PhD hallgató (ELTE) már harmadszorra rendezte meg az ELTE Szláv és Balti Filológiai Intézet hallgatóinak. A versenyt ebben az évben is a Zuglói Szlovákok Önkormányzata támogatta. A két első helyezett Avar Katalin és Laki Dóra orosz szakos hallgató lett. A dolgozatokat Kocsis Adrienn és dr. István Anna bírálta el. A BARÁTSÁG szerkesztősége médiatámogatóként vett részt a projektben, 2016-ban is (a mostani s a következő számunkban) közöljük a nyertes munkákat és gratulálunk a szervezőknek és a díjazottaknak!

Laki Dóra

Nevek a Bűn és bűnhődésben

„A művészi alkotásban nincsenek semmitmondó, ismeretlen nevek. Minden név mond valamit.” – állítja Jurij Tinyanov.¹ Dosztojevszkijt kortársai Gogol „egyenes leszármazottjának”² tartották, ami nemcsak a gogolihoz hasonló karakterekben, ismétlésekben, hanem a névadásokban is megjelenik. Ez utóbbi különösen feltűnő Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* című regényében. A továbbiakban e regény főszereplője, Raszkolnyikov, illetve a hozzá szorosan kapcsolódó szereplők alakjának és nevének összefüggéseit fejtem ki.

A főhős, *Rogyion Romanovics Raszkolnyikov* (Родион Романович Раскольников) neve több szempontból értelmezhető. Elsőként a Raszkolnyikov nevet érdemes megvizsgálni, hiszen ez olvasható leggyakrabban a műben, a narrátor legtöbbször így nevezi meg a főszereplőt (rokonai, ismerősei becézve, keresztnévén, vagy keresztnévén és apai nevén szólítják). Ez a vezetéknevű egyértelműen felidézi az 1656-os oroszországi egyházszakadást, melyet a Rurik-dinasztia utolsó uralkodói és a „zavaros időszak” (1605–1613) eseményei idéztek elő. Ebben a korszakban a vallási világ problémái vártak megoldásra, például a nép vallásgyakorlatának és -befogadásának felszínessége. Mind Filaret pátriárka, mind az ún. „istenszeretők köre” szigorú hitvédő magatartást tanúsított az idegen, pogány, és népi eretnek hatásokkal szemben. 1652-ben Alekszej Mihajlovics cár Nyikon szerzetest (aki egyébként a szélsőséges „istenszeretők körének” tagja volt) pátriárkává emelte, aki azonban elfordult az orosz egyházi hagyományoktól, és számos olyan reformot vezetett be, melyek a „kör” szerint az orosz pravoszláv vallást alapjaiban rengették meg. A „kör” tagjai tiltakozásképp harcba indultak hitükért, s Nyikont egyenesen az Antikrisztusnak nevezték. A pátriárka ezért az újításokat ellenzőket, az óhitűeket 1656-ban kiközösítette, akik viszont válaszképp szintén kiközösítették őt. Így az orosz pravoszláv egyház hivatalos, valamint szakadár egyházra oszlott, amit ki is mondtak az 1666–1667-es egyházi zsinaton.³ A szakadár egyház tagjai voltak a „raszkolnyikok” (раскольники = szakadárok; раскол = egyházszakadás). Ahogy a szakadárok, a kisebbség tagjai a végletekig kitartottak hitük mellett, és radikális módon – például önmagukat élve elégetve – bizonyították hitüket, úgy Raszkolnyikov

is „leszakadt” az átlagtól, a végletekig ment, hogy bizonyítsa a többség meggyőződésétől eltérő vélekedését, miszerint a nagyobb jó érdekében szabad gyilkolni. (Más kérdés, hogy végül elméletét nem volt képes teljesen kivitelezni – a lopott pénzt nem fordította nemes célokra.) Naszedkin kiemeli azt a mozzanatot, hogy Raszkolnyikov bűnét Mikolka, a festő-mázoló akarja „magára venni”, akiről később, Porfirij Petrovics magyarázatában kiderül, hogy raszkolnyik.⁴ Igaz, ez csak az orosz szövegből derül ki, ebben a kijelentés így hangzik: „А известно ли вам, что он из раскольников [a raszkolnyikok közül való – L. D.], да и не то чтоб из раскольников, а просто сектант”.⁵ Magyarul ugyanez: „És tudja, hogy eretnek? Nem raszkolnyik, csak amolyan szektás.”⁶ Míg az orosz szövegben egyértelmű, hogy Mikolkának van köze a szakadárokhöz, a magyar szöveg ennek inkább az ellentétét sugallja.

Naszedkin mondja azt is, hogy a „Raszkolnyikov” név a szakadárok mellett a „раздвоение” (kettéválás, kettéhasadás) jelenségét is magában foglalja.⁷ Ez egyrészt utalhat a hős gyilkosság utáni pszichológiai állapotára, betegségére, lázálmaira, másrészt személységének ambivalenciájára (Razumihin mondja róla: „Nagylelkű és jó. [...] De sokszor [...] inkább hideg és érzéketlen az embertelenségig, igazán olyan, mintha két ellentétes karakter váltogatná egymást benne.”⁸), harmadrészt *dialogikus szavára*⁹, végül pedig hasonmás-alakjaira.

Fontos megemlíteni, hogy „колоть/расколоть” igerpár (vág, felvág) és a „колотить/расколотить” igerpár (összetör, eltör) jelentése szemantikai kapcsolatot alakít ki a főszereplő nevével és a gyilkossággal (Raszkolnyikov a baltával szétzúzza az uzsorásaszszony fejét). Ehhez tartozik még a „колотиться” ige (dörömböl) jelentése és a „колокольчик” (csengő). Raszkolnyikov háromszor is becsenget az asszonyhoz, majd a gyilkosság után visszamegy a lakáshoz, és szinte lázálomban kezdi rángatni a csengőt.

Raszkolnyikov keresztnéve, a „Rogyion” megemeli a főhős regényben kifejtett elméletének jelentőségét. A „Rogyion” név lehetséges változata, a görög „Irogyion” (Иродион, magyarul Heródió¹⁰), melynek jelentése: hős¹¹. Ez Raszkolnyikov azon hitére utal, miszerint ő „nem közönséges”, hanem felsőbbrendű ember, ezért áthághatja a törvényeket.

Apai neve, a „Romanovics” pedig megidézi a Romanov-dinasztiát, ezzel megerősítve Raszkolnyikov és a felsőbbrendűség, illetve a mások sorsáról való döntés kapcsolatát.

A következő két szereplővel kapcsolatos feltevéseimben a nevek eredetéből kiindulva jutottam el a bizánci történelem két alakjához. Erre a kapcsolatra kutatásaim során nem találtam bizonyítékot, mindazonáltal az alakok személyisége, egymáshoz való viszonyuk természete, és nem utolsósorban nevük hasonlósága felettébb érdekes, még ha ezek további vizsgálatra szorulnak is.

Raszkolnyikov testvére, *Avdotya Romanovna* (Авдотья Романовна, becenevén *Dunya*) keresztnevének vizsgálata után, melyből kiderül, hogy az a Jevdokija (Евдокия) név egyik népies változata¹², hasonlóságot fedezhetünk fel Dunya és egy bizánci császárné, Aelia Eudocia (kb. 400–460) között. Aelia Eudocia, születési nevén Athenaisz, II. Theodosius császár felesége volt, független szellemű¹³, akárcsak Dunya, aki ideges természetű anyjával élt együtt, mégis ő töltötte be mellette a határozott döntéshozó szerepét (erre utal továbbá a „Romanovna” apai név, csakúgy, mint bátyjánál). Ahogy Aelia Eudociát igaztalanul megvádolták, hogy hűtlen volt férjéhez, úgy Dunyát is hamis hírek alapján vádolta meg hűtlenséggel Marfa Petrovna Szvidrigajlova. A kapcsolatot Dunya és Aelia Eudocia között alátámasztják továbbá az „eudokia” szó „jóakarát”¹⁴ és „szívesség”¹⁵ jelentései, ezzel árnyalva Dunya önzetlen szándékát, mely szerint Luzsinnal kötendő érdekházassága biztosítani fogja bátyja jólétét. (Anyja a levelében így ír róla: „Ismered Dunyát, fiam, tudod, milyen okos, és milyen erős jellem, sokat elvisel”¹⁶).

Avdotya Romanovna édesanyjával, *Pulherija Alekszandrovnával* (Пульхерия Александровна) párhuzamba állítható Aelia Eudocia sógornője, Szent Pulcheria császárnő (399–453). Szent Pulcheria mélyen vallásos volt¹⁷, ahogy Pulherija Alekszandrovná is („Imádkozol-e még Istenhez, Rogyám, úgy, mint régen, és hiszel-e Teremtőnk és Megváltónk kegyelmében? Szívem mélyén féltetek, nem férközött-e hozzád ez az új divatú hitetlenség [szocialista és liberális eszmék]? Ha így volna, imádkozom érted.”¹⁸, valamint a gyakori „Istenem!” és hasonló felkiáltások). A „Pulherija” név egyébként a latin eredetű „pulchra” (szép) szóból származik¹⁹ – egyrészt Raszkolnyikov anyja arcán még mindig látszik fiatalkori szépsége, másrészt lelke is szép, egyszerű, jó.

Pulherija Alekszandrovná alakjának másik értelmezési lehetőségét adja a Pulherija Ivanovnával (I. Gogol: Régimódi földesurak) való rokonítás – Tinyanov szerint Raszkolnyikov édesanyjának karaktere mögött felsejlik az idézett mű gazdasszonyának képe.²⁰ A név átvétele nemcsak a hasonló személyiségre – mindkét karakter egyszerű jóságosságára – utal, hanem Dosztojevskij Gogol iránti tisztelete is megnyilvánul benne.

Dmitrij Prokofjics Razumihin (Дмитрий Прокофьевич Разумихин), Raszkolnyikov egyetemi barátja

nevéből egyértelműen kitűnik a „разум” (ész, értelem) szó. Razumihin racionálisan, gyorsan gondolkodik, tettekre kész: segít (vagy legalábbis segítene) Raszkolnyikovon, mikor az pénzhányban szenved. Onnantól kezdve, hogy megtudja, barátja mennyire rossz körülmények között él, illetve azt, hogy folyamatosan beteg, gyakran meglátogatja. Gondját viseli Pulherija Alekszandrovnának és Dunyának Pétervárott, tájékoztatja őket Raszkolnyikov állapotáról, amikor az még csak látni sem akarja őket. Nem hagyja el Raszkolnyikovot, mikor kiderül, mit tett. Ezek mellett Razumihin „tüsténkedő”, jól informált, beszédes, így mindig mindenről tudomást szerez, és információit rendszerezi is magában – többször is feltűnik neki barátja furcsa viselkedése (bár nem mer hinni annak, amit lát, amiről egyre nagyobb bizonyosságot szerez: hogy Raszkolnyikov bajba került). „Értelmes voltát” mintegy megerősíti Luzsin tévesztése: egyszer Rasszudkinnak nevezte Razumihint (рассудок = ész, értelem; józan ész; ítélőképesség).

Apai nevének, a Prokofjicsnak, a Prokofij (Прокофий) név az alapja, amely Petrovskij szerint feltehetően a görög „Prokopos” (kardhüvelyből kivont, meztelen kardot a markolatánál fogó) szóból ered.²¹ Ennek „meztelen” része igaz lehet ez esetben, ha úgy értelmezzük, hogy Razumihin nyíltszívű, őszinte, szókimondó ember, valamint a karddal való kapcsolat utalhat Razumihin harcias határozottságára. Szuperanszkaja magyarázata azonban jobban illik Razumihinre: ő a görög Prokopioszból – melynek eredete a „prokope” (siker, haladás) szó – származtatja a Prokofij nevet.²²

Keresztneve, a Dmitrij a görög Demetriosz (Déméterrel kapcsolatos, Déméterhez tartozó) kifejezésből ered²³ – Déméter a görög mitológiában a földművelés és a termés istennője. Itt szót kell ejteni Razumihin már említett tettekeszségéről, valamint arról, hogy az ő megjelenése a történetben nagymértékben előreviszi a cselekményt.

Szofja Szemjonovna Marmeladova (Софья Семёновна Мармеладова, becenevén *Szonya*) neve összefoglalja a lány karakterét. Keresztneve a görög „sophia” szóból származik, melynek jelentése: bölcsesség²⁴, apai nevének alapja, a Szemjon a héber Simonból ered, mely viszont a görög „Symeon” (isten meghall, ill. meghall) szóból származik²⁵; vezetékneve pedig édességet, zselés cukorkát, lekvárt jelent. Mindez összehangolva: Szonya bölcs, mert annak ellenére, hogy prostituáltként keresi egész családjának (sőt mostohaanyjának és féltestvéreinek) a kenyérrevalót, lélekben nem ronthatja meg semmi. Erre utal a Szemjon név is, mely a kereszténységben fontos szerepet tölt be (számos szentet hívtak így) – Dunya Bibliát olvas, eleinte Raszkolnyikovot is meg akarja téríteni, mi több, keresztet is cserélnek. Szonya ezzel egyidejűleg viszont kénytelen szépítkezni, jól öltözni, egy hamis látszatot fenntartani – erre utalhat vezetékneve. A hamis látszat fenntartása egyébként a család más tagjaira is érvényes: apja próbál méltó-

ságteljesen viselkedni, és, habár alapjában véve egy jó ember (ha nem számítjuk, hogy időről időre eliszsa a család összes pénzét), örökös részegsége miatt nem sikerül magának tiszteletet kivívnia; mostohaanyja őrzi gimnáziumi dicsérő oklevelét, folyamatosan felidézi nemesi életét és származását, azonban ezzel nem tudja „megédesíteni” a jelent.

Porfirij Petrovics (Порфирий Петрович), a vizsgálóbíró esetében uralkodó, felsőbbrendű helyzetét kereszt- és apai neve együttesen fejezi ki. A Porfirij név a görög „porphyries” szóból ered, melynek eredete a „porphyreos” (bíborvörös, bíbor, bíborba öltözött)²⁶. Így egyrészt összekapcsolható a porfir nevű kőzetel, mely az ókorban a legkeményebb kőzetként volt ismert, másrészt ebből készült az a korong is, melyen az uralkodó állt a vallási szertartások alatt.²⁷ Ide tartozik a „bíborban született” (porphyrogenetos) fogalom is, mely a császári utód örökletes jogát jelentette a trónra. Valóban végig a vizsgálóbíró uralja a helyzetet Raszkolnyikovval szemben: ezt rangja és tudása, a nyomozásban tanúsított kompetenciája, emberismerete bizonyítja. Szereti a hadászatot is, és egyszer „egyenesen *parancsolt*” Raszkolnyikovnak, aki őelötte „remeg félelmében”.²⁸ Meg kell említeni azonban, hogy Porfirij Petrovics azért is viselkedik cinikusan és könyörtelenül felsőbbrendűen a főhőssel szemben, mert az adott esetben ez a módszere az igazság megismerésére, tudja, hogy így lehetséges az ügy kiderítése. A történet végén kiderül, nem büszke és nem rosszindulatú, hiszen ajánlatot tesz Raszkolnyikovnak: adja fel magát, hogy enyhébb büntetést kapjon. Lényeges még, hogy az ókorban lila színnel jelölték az elkobzott tulajdont²⁹ – a regényben ez az uzsorásasszonyhoz zálogba adott ingóságok, majd a Raszkolnyikov által ellopotott tárgyak képében jelenik meg, melyek után Porfirij Petrovics nyomoz.

A vizsgálóbíró apai nevével, a Petroviccsal kapcsolatban meg kell említeni a görög „petra” (szikla, szirt, kőtömb)³⁰, a szintén görög „petros” és a latin „petrus”(kő)³¹ szavakat is. Ezek a regényben a következő, Porfirij Petroviccsal kapcsolatos kifejezésekben nyernek értelmet: „ismételte [...] mélységes meggyőződéssel”, „jelentette ki szigorúan s teljes meggyőződéssel”, „Az én meggyőződésem szilárd anélkül [a vallomás] nélkül is.” Azt lehet mondani tehát, hogy Porfirij Petrovics a *porfir*hoz hasonlóan *sziklaszilárd* abban a meggyőződésében, hogy igaza van, és ezért ura az ügynek. Érdekes még, hogy habár a cselekmény szempontjából igen fontos szereplőnek számít, vezetéknevét nem tudjuk meg, úgy tűnik, neki elég két név; mintha ez is alátámasztaná határozott jellemét.

E dolgozat keretei között mindössze néhány főbb szereplő elemzésére volt lehetőség, azonban fontos megemlíteni, hogy még a regényben legkeve-

sebszer megjelenő szereplők nevének is irodalmi hagyománya van: nemcsak orosz elődeinek és kortársainak munkásságában, de Dosztojevskij műveiben is.

Jegyzetek:

- ¹ Jurij TINYANOV, Az irodalmi tény = J. T., Az irodalmi tény, Bp., Gondolat, 1981, 23.
- ² Jurij TINYANOV, Dosztojevskij és Gogol (A paródia elméletéhez) = J. T., i. m., 40., ill. 41–43.
- ³ FONT Márta, KRAUSZ Tamás, NIEDERHAUSER Emil, SZVÁK Gyula: Oroszország története, Pannonica, 2001, 201–209.
- ⁴ Наседкин, Н. Н. (сост.): Достоевский: Энциклопедия, Москва, Алгоритм, Эксмо, Око, 2008, 412.
- ⁵ Достоевский, Фёдор Михайлович: Преступление и наказание, Москва, Астрель, 2010, 447., (Kiemelés tőlem – L. D.)
- ⁶ DOSZTOJEVSKIJ, Fjodor Mihajlovics, Bűn és bűnhődés, ford. Görög Imre és G. Beke Margit, Bp., Európa Könyvkiadó, 2010, 534., (Kiemelés tőlem – L. D.)
- ⁷ Наседкин, 412.
- ⁸ Наседкин, 251.
- ⁹ ВАНТУН, Mihail: Dosztojevskij poétikájának problémái, Bp., Gond-Cura, Osiris, 2001, 297–301.
- ¹⁰ Rodión (Héródion) apostolról a Rómaiakhoz írt levél tesz említést a Bibliában (Róm 16:11)
- ¹¹ Н. А. Петровский, Словарь русских личных имён, Москва, Советская Энциклопедия, 1966, 124.
- ¹² Уо., 102.
- ¹³ The Oxford Dictionary of Byzantium, EIC Alexander P. Kazhdan, New York, Oxford, Oxford University Press, 1991, I, 220-221.
- ¹⁴ OXFORD, II, 739.
- ¹⁵ Петровский, 102.
- ¹⁶ DOSZTOJEVSKIJ, 40. (Kiemelés tőlem – L. D.)
- ¹⁷ OXFORD, III, 1757.
- ¹⁸ DOSZTOJEVSKIJ, 48-49.
- ¹⁹ Петровский, 185.
- ²⁰ TINYANOV: Dosztojevskij és Gogol (a paródia elméletéhez) = J. T., i. m., 43.
- ²¹ Петровский, 184.
- ²² А. В. Суперанская: Современный словарь личных имён: Спавнение, Происхождение, Написание, Москва, Айрис-пресс, 2005, 181.
- ²³ Уо., 93.
- ²⁴ Петровский, 203-204.
- ²⁵ Суперанская, 198.
- ²⁶ Уо., 180.
- ²⁷ OXFORD, III, 1701., 1759.
- ²⁸ DOSZTOJEVSKIJ, 410. és 390.
- ²⁹ OXFORD, III, 1759.
- ³⁰ Петровский, 178.
- ³¹ Суперанская, 177.
- ³¹ Уо., 536–537.